

عوامل طبیعی (فیزیکی) و انسانی ژئوپلیتیکی مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در قبال ترکیه علی جهانشاهی^۱

۳۱

دوره ۸، شماره ۴، پیاپی ۳۱
زمستان ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۰/۱۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۱۲/۲۶

صص: ۱۴۸-۱۳۱

شاپا چاپی: ۴۵۶۵-۲۵۸۸

الکترونیکی: ۳۸۱-۲۷۱۷

چکیده

بررسی حوادث و رویدادهای تاریخی مبین آن است که شبه‌جزیره آناتولی از اهمیت راهبردی خاصی برخوردار بوده و نقش مهمی در حفظ صلح و ثبات منطقه‌ای و جهانی ایفا می‌نماید و ترکیه به‌عنوان یک بازیگر قدرتمند در منطقه پیرامونی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد و به‌عنوان کشوری همسایه و مسلمان، دروازه اروپایی ایران محسوب می‌شود. روش توصیفی، تحلیلی و به صورت کاربردی پس از انجام مطالعات نظری و محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی، با استفاده از نظر خبرگان پرسش‌نامه‌ای تنظیم و بین صاحب‌نظر مرتبط با موضوع در قالب جامعه آماری ۳۰ نفری توزیع و سپس نظر آنان نیز جمع‌آوری گردید. تاثیر سایر عوامل ژئوپلیتیکی بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی در مقابل ترکیه انجام شود تا راهبرد نویسان دفاعی با اطمینان بیشتری که حاصل انجام یک تحقیق علمی می‌باشد آن عوامل را در اتخاذ راهبرد دفاعی در مقابل ترکیه مورد استفاده قرار دهند. بر اساس یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل صورت‌گرفته ۱۲ عامل ژئوپلیتیکی طبیعی و انسانی مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در مقابل ترکیه: ۱. موقعیت راهبردی و ژئواستراتژیک ترکیه ۲. موقعیت ژئوپلیتیکی ترکیه (موقعیت نسبی، گذرگاهی، حائل) ۳. نقش و موقعیت ارتباطی ترکیه بین ایران و اروپا ۴. وضعیت جغرافیای طبیعی (توپوگرافی و شبکه آب‌ها) ترکیه ۵. میزان و اندازه جمعیت ترکیه ۶. میزان تراکم جمعیت در مرز شرقی ترکیه هم مرز با ج.ا. ۷. شکل ترکیه ۸. میزان وابستگی و علاقه‌مندی جمعیت شرق ترکیه به ج.ا. ۹. وسعت ترکیه ۱۰. میزان همگرایی مردم شرق ترکیه با حکومت مرکزی ۱۱. ویژگی‌های کیفی جمعیت (سواد، مهارت، سطح بهداشت، رفاه و...) ترکیه ۱۲. آب‌وهوای (اقلیم) ترکیه شناسایی شدند.

کلیدواژه‌ها: عوامل طبیعی، عوامل انسانی، ژئوپلیتیک، راهبرد دفاعی.

۱. استادیار، علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) alijahanshahi144@gmail.com

مقدمه

ایران و ترکیه به‌عنوان دو کشور مهم در منطقه خاورمیانه هستند و حدود چهار قرن است که مرزهای ایران و ترکیه مرزهای صلح و دوستی بوده و درگیری مهمی در میان آنها رخ نداده است، و به جهات مختلف می‌توان گفت ترکیه مهم‌ترین همسایه ایران بوده و به لحاظ ژئواستراتژیک از موقعیت برجسته‌ای در اتصال آسیا - اروپا و هم‌جواری آن با کانون‌های بحران خاورمیانه، قفقاز و بالکان برخوردار می‌باشد که موقعیت مهم و کم‌نظیری را از نظر راهبردی برای این کشور به وجود آورده و عضویت و اهمیت آن در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) را باعث گردیده‌اند (اطهری و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۳-۶۴).

از طرفی ترکیه در تلاش است با حفظ روابط خود با غرب و آمریکا، جایگاه بهتری نسبت به گذشته در تحولات خاورمیانه به دست آورد و نقش مؤثرتری در بحران‌های میان لبنان و فلسطین با رژیم صهیونیستی و سایر مناطق ایفا نماید.

و شاید به‌نوعی تقویت نقش‌آفرینی خود که منجر به کم‌رنگ کردن و در نهایت حذف جمهوری اسلامی ایران از تأثیرگذاری در تحولات لبنان، فلسطین و نهایتاً منطقه گردد.

لذا این تحولات لزوم درک و شناخت ترکیه و رویکرد دفاعی متناسب با این شرایط را به ما گوشزد می‌کند؛ لذا مسئله تحقیق این است عوامل طبیعی (فیزیکی) و انسانی ترکیه مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا در قبال ترکیه کدام‌اند و تأثیر آنها بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا در قبال ترکیه چه میزان می‌باشد. اهمیت این تحقیق به این جهت است که به مراجع تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر دفاعی ج.ا.ا در تدوین و اتخاذ راهبرد دفاعی در قبال ترکیه کمک می‌نماید.

پیشینه پژوهش

- برزگر و کیهان در سال ۱۳۸۹ در مقاله خودشان تحت عنوان، روابط ایران و ترکیه و راهبردهای سیاسی - امنیتی رژیم صهیونیستی، به این نتایج دست یافته که ناکامی ایالات متحده امریکا در کنترل و هدایت بحران‌های منطقه‌ای در افغانستان، عراق، لبنان و فلسطین نوعی خلأ ایدئولوژیک و راهبردی در غرب آسیا (خاورمیانه) پس از حوادث ۱۱ سپتامبر به وجود آورده است. از سوی دیگر، تغییر و تحولات

در راهبردهای سیاست خارجی ترکیه با روی کار آمدن دولت اسلام‌گرا در این کشور، شرایط را برای نزدیک‌تر کردن روابط ایران و ترکیه فراهم آورده است. تقویت روابط، افزایش و تکمیل نقش فعال ایران و ترکیه در مسائل منطقه‌ای، علاوه بر ایجاد یک بلوک قدرتمند در ابعاد سیاسی، اقتصادی و امنیتی توانسته بر معادلات و راهبردهای سیاسی - امنیتی و توازن قوای منطقه‌ای به ضرر جریان غالب غربی به رهبری آمریکا و متشکل از اعراب محافظه‌کار، به‌خصوص رژیم صهیونیستی تأثیرگذار باشد. در این شرایط شاهد شکل‌گیری «ائتلاف جدید منطقه‌ای» با محوریت ایران و ترکیه و با تم «تکمیل‌کنندگی» نقش یکدیگر می‌باشد. این ائتلاف جدید، پتانسیل جایگزینی موجود در منطقه را دارد. تقویت روابط ایران و ترکیه در چهار زمینه نزدیکی نگاه ایدئولوژیک و سیاسی به مسائل منطقه، تلاش برای خروج نیروهای آمریکایی از منطقه، تقویت امنیت انرژی و در نهایت کاربرد دیپلماسی در موضوع هسته‌ای ایران و با ماهیت تکمیل‌کنندگی نقش‌ها، راهبردهای سیاسی - امنیتی رژیم صهیونیستی را با چالشی جدی مواجه خواهد ساخت.

دکتر اسدالله اطهری، در مقاله خود تحت عنوان ایران و ترکیه: امکان‌پذیر به همکاری‌های دفاعی و نظامی به این نتایج دست یافته که روابط ایران و ترکیه، پس از انقلاب اسلامی ایران، تحت تأثیر عواملی چون اسلام‌گرا، رقابت ژئوپلیتیکی، رقابت به‌منظور هژمون منطقه‌ای، اقتصادی و سیاسی بوده است. این رقابت توأم با تعامل و درک جایگاه ژئوپلیتیکی در کشور و آگاهی از ظرفیت همدیگر بوده است. با به‌قدرت‌رسیدن حزب عدالت و توسعه، روابط سیاسی، فرهنگی، امنیتی و اقتصادی دو کشور افزایش یافته، حتی ترکیه در پرونده هسته‌ای ایران، طرف موردا اعتماد و اطمینان ایران است، این روابط می‌تواند به روابط نظامی و دفاعی نیز گسترش یابد. دیپلماسی دفاعی می‌تواند در این زمینه، طراحی این‌گونه همکاری‌های دفاعی - نظامی را به عهده بگیرد. در همین راستا موارد ذیل می‌تواند مورد مطالعه قرار گیرد:

- ۱- ایجاد و توسعه همکاری نظامی دو کشور ۲- آموزش متقابل افسران در دانشکده‌های نظامی یکدیگر ۳- برگزاری مانورهای مشترک نظامی ۴- تبادل و فروش تسلیحات و تحقیقات نظامی به یکدیگر
- ۵- اجرای پروژه‌های مشترک نظامی ۶- همکاری‌های نظامی در زمینه‌های علمی، فنی و آموزشی ۷- پرواز آزمایشی - آموزشی مشترک ۸- ایجاد بازارهای مشترک مرزی و کارخانه‌ها مشترک در آنجا

به این ترتیب، دو کشور ایران و ترکیه، در عرصه جدید، نمونه‌ای از مشارکت راهبردی را به نمایش می‌گذارند که تاکنون در روابط دو کشور سابقه نداشته است. همچنین بخش دفاعی کشور می‌تواند نقش مکمل برای سیاست خارجی ایران و همچنین اقتصاد را در روابط خارجی با ترکیه عمل کند.

مفاهیم:

ژئوپلیتیک: عبارت است از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر است. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۷)

راهبرد دفاعی: راهبرد پردازها و اندیشمندان امور نظامی در رابطه با تعریف راهبرد دفاعی، اتفاق نظر ندارند و اختلاف دیدگاه و تضارب آرای زیادی در این مبحث وجود دارد؛ اما اغلب راهبرد دفاعی را فراتر از قلمرو نظامی و حیطه نیروهای مسلح دانسته و آن را به کاربرد قدرت ملی ربط می‌دهند که شامل مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... نیز می‌گردد که تعدادی تعاریف ارائه شده عبارت‌اند از:

(۱) - استفاده از ابعاد قدرت ملی برای رسیدن به اهداف نظامی

(۲) - عبارت است از فن و علمی که قدرت ملی را تحت تمام شرایط به منظور کنترل طرف مقابل به اندازه و طریق موردنظر، با به کار بردن تهدید نیروهای مسلح، فشار غیر مستقیم سیاسی و سایر ابزارهای قابل تصور، بسیج می‌کند و بدین وسیله علایق و مقاصد امنیت ملی را برآورد می‌سازد. (خسروی و مهاجری، ۱۳۹۲: ۳۵-۷۱)

(۳) - راهبرد دفاعی طرحی کلی برای استفاده از توان قهر مسلحانه، مرتبط با ابزار اقتصادی، دیپلماتیک و روانی قدرت است که به بهترین شکل با استفاده از وسایل آشکار و پنهان در خدمت حمایت از سیاست خارجی در می‌آید. (Robert Osgood, 1962: 27)

عوامل مؤثر در تدوین راهبرد دفاعی: یکی از عوامل مؤثر بر شکل‌گیری راهبرد دفاعی، در کنار عواملی از قبیل ارزیابی وضعیت امنیتی محیط بین‌المللی، وضعیت عوامل فیزیکی و انسانی است. چنانچه ژئوپلیتیک را به تعبیر دکتر حافظ‌نیا؛ علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، سیاست و قدرت و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر تصور نماییم، آن گاه می‌توان گفت که عوامل ژئوپلیتیک هم یک سری سیاست‌های متأثر از عوامل جغرافیایی است که منجر به ایجاد و تولید قدرت برای اتخاذ

راهبرد دفاعی مناسب مبتنی بر یکی از محیط‌های همکاری، رقابت و یا منازعه می‌نماید. (صیادی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۳-۱۱۷)

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که عوامل ژئوپلیتیک با راهبرد دفاعی ارتباط مستقیم داشته و در انتخاب و اتخاذ راهبرد به میزان زیادی تأثیرگذار است و از همین جهت بررسی و شناخت نقش عوامل ژئوپلیتیک از جمله عوامل فیزیکی و انسانی حائز اهمیت است.

موقعیت ژئوپلیتیکی و اهمیت ترکیه: کشور ترکیه سرزمینی است در غرب آسیا و جنوب شرق اروپا که از سه طرف توسط دریا احاطه شده و از نظر وسعت با حدود ۷۸۰۰۰۰ کیلومتر مربع وسعت، یک کشور نسبتاً بزرگ شناخته شده و چهل و سومین کشور بزرگ جهان محسوب می‌گردد. این کشور ۲۶۲۷ کیلومتر مرز خشکی و ۷۰۰۴ کیلومتر مرز آبی با دریاهای اطراف خود دارد.

۹۷ درصد خاک ترکیه به مساحت تقریبی ۷۵۰۰۰۰ کیلومتر مربع شبه جزیره آناتولی است که در آسیا و ۳ درصد آن به مساحت ۲۳۰۰۰ کیلومتر مربع تراس شرقی (ترکیه) است که در اروپا قرار دارد. با این وجود بیش از ۱۰ درصد جمعیت ترکیه در تراس شرقی زندگی می‌کنند (مرادیان، ۱۳۸۵: ۱۹).

اروپایی بودن بخشی از ترکیه و آسیایی بودن بخش دیگر آن، موجب شده است این کشور، به لحاظ موقعیت ژئوپلیتیکی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد. ضمن این که با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در اواخر قرن گذشته، بر این اهمیت افزوده شده است. کشور ترکیه از سه طرف، توسط دریا احاطه شده است. دریای سیاه در شمال، دریای مدیترانه در جنوب و دریای اژه در غرب. در شمال غربی، دریای داخلی مهمی به نام دریای مرمره وجود دارد که از سمت شمال به وسیله تنگه مهم و استراتژیک بوسفور به دریای سیاه و از طریق تنگه مهم داردانل به دریای اژه متصل می‌گردد. (صیادی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۳-۱۱۷)

ظرفیت‌های استراتژیک هر کشور به ضریب برخورداری از منابع طبیعی خداداد و مدیریت و بهره‌برداری از آنها بستگی دارد. براین اساس، هر کشوری که از یک یا هر دوی این عوامل برخوردار باشد، از اهمیت استراتژیک برخوردار است. ترکیه از لحاظ منابع انرژی غنی نیست و تنها می‌تواند کمتر از ۱۰ درصد نفت مورد نیاز خود را از چاه‌های نفت باتمان و دیاربکر تأمین کند. اما در مقابل، دارای منابع بسیار غنی آب و زغال سنگ است و با تبدیل شدن به قطب ترانزیت انرژی در منطقه که از طریق عبور خط لوله باکو - جیحان و خط لوله گاز طبیعی جمهوری اسلامی ایران و خطوط انتقال انرژی

موجود حاصل خواهد شد، از موقعیت استراتژیک مهمی برخوردار است. هم‌اکنون خطوط لوله انتقال نفت و گاز کشورهای ایران، عراق، ترکمنستان، آذربایجان، روسیه و حتی خطوط کشتی‌رانی حمل گاز مصر و الجزایر به سمت ترکیه احداث شده یا در دست احداث یا طراحی می‌باشند. ترکیه همچنین از توان هیدروپلیتیک بالایی برخوردار است. این کشور در منطقه‌ای واقع شده است که آب یک معضل بزرگ محسوب می‌شود. از این رو دسترسی به دریاهای سیاه و مدیترانه و نیز آب و هوای مناسب و خاک حاصلخیز و عبور بیش از ۱۸۰۰۰ کیلومتر رودهای پر آب و داشتن بیش از ۱۵ دریاچه بزرگ و ده‌ها دریاچه کوچک دیگر، ثروت مهمی برای این کشور فراهم کرده که موجب قدرت و بالا رفتن توان جهانی آن در مقابل کشورهای همسایه شده است. (مرادیان، ۱۳۸۵: ۳۲-۳۱)

موقعیت راهبردی و ژئواستراتژیک ایران:

عوامل طبیعی (فیزیکی) ترکیه:

موقعیت جغرافیایی ترکیه:

کشور ترکیه سرزمینی است در غرب آسیا و جنوب شرق اروپا در نیمکره شمالی که در حداث فصل دو قاره آسیا و اروپا، بین مدارات ۳۵ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۴۲ درجه و ۶ دقیقه عرض شمالی و ۳۵ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۴۴ درجه و ۴۸ دقیقه طول شرقی نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است. قرار گرفتن ترکیه در نقطه تلاقی دو قاره مهم آسیا و اروپا و واقع شدن در جنوب شرقی اروپا و جنوب غربی آسیا، اهمیت خاصی به این کشور داده است. ترکیه از سه طرف توسط دریا احاطه شده و از نظر وسعت با حدود ۷۸۰۰۰۰ کیلومترمربع وسعت، یک کشور نسبتاً بزرگ شناخته شده و چهل و سومین کشور بزرگ جهان محسوب می‌گردد. این کشور ۲۶۲۷ کیلومتر مرز خشکی و ۷۰۰۴ کیلومتر مرز آبی با دریاهای اطراف خود دارد.

۹۷ درصد خاک ترکیه به مساحت تقریبی ۷۵۰۰۰۰ کیلومترمربع شبه‌جزیره آناتولی است که در آسیا و ۳ درصد آن به مساحت ۲۳۰۰۰ کیلومترمربع تراس شرقی (تراکیه) است که در اروپا قرار دارد. با این وجود بیش از ۱۰ درصد جمعیت ترکیه در تراس شرقی زندگی می‌کنند. (مرادیان، ۱۳۸۵: ۱۹)

موقعیت ژئوپلیتیکی و اهمیت ترکیه:

اروپایی بودن بخشی از ترکیه و آسیایی بودن بخش دیگر آن، موجب شده است این کشور، به لحاظ موقعیت ژئوپلیتیکی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد. ضمن اینکه با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در اواخر قرن گذشته، بر این اهمیت افزوده شده است. کشور ترکیه از سه طرف، توسط دریا احاطه شده است. دریای سیاه در شمال، دریای مدیترانه در جنوب و دریای اژه در غرب. در شمال غربی، دریای داخلی مهمی به نام دریای مرمره وجود دارد که از سمت شمال به وسیله تنگه مهم و راهبردی بوسفور به دریای سیاه و از طریق تنگه مهم داردانل به دریای اژه متصل می‌گردد. این کشور گرچه در تقسیم‌بندی کشوری از ۸۱ استان تشکیل شده است، اما به لحاظ جغرافیایی به هفت منطقه تقسیم می‌شود که عبارت است از: منطقه شمال آناتولی (منطقه دریای سیاه)، منطقه مرمره که شامل دریای مرمره و بخش اروپایی این کشور می‌شود، منطقه اژه، منطقه مدیترانه (جنوب ترکیه)، منطقه آناتولی مرکزی، منطقه آناتولی شرقی و منطقه جنوب شرقی آناتولی. (فلاح زاده، ۱۳۸۴: ۲۳)

ظرفیت‌ها و موقعیت ژئواستراتژیک ترکیه:

ظرفیت‌های راهبردی هر کشور به ضریب برخورداری از منابع طبیعی خداداد و مدیریت و بهره‌برداری از آن‌ها بستگی دارد. براین اساس، هر کشوری که از یک یا هر دوی این عوامل برخوردار باشد، از اهمیت راهبردی برخوردار است. ترکیه از لحاظ منابع انرژی غنی نیست و تنها می‌تواند کمتر از ۱۰ درصد نفت مورد نیاز خود را از چاه‌های نفت باتمان و دیاربکر تأمین کند. اما در مقابل، دارای منابع بسیار غنی آب و زغال‌سنگ است و با تبدیل شدن به قطب ترانزیت انرژی در منطقه که از طریق عبور خط لوله باکو-جیحان و خط لوله گاز طبیعی جمهوری اسلامی ایران و خطوط انتقال انرژی موجود حاصل خواهد شد، از موقعیت راهبردی مهمی برخوردار است. هم‌اکنون خطوط لوله انتقال نفت و گاز کشورهای ایران، عراق، ترکمنستان، آذربایجان، روسیه و حتی خطوط کشتی رانی حمل گاز مصر و الجزایر به سمت ترکیه احداث شده یا در دست احداث یا طراحی می‌باشند. ترکیه همچنین از توان هیدروپلیتیک بالایی برخوردار است. این کشور در منطقه‌ای واقع شده است که آب یک معضل بزرگ محسوب می‌شود. از این رو دسترسی به دریاها، سیاه و مدیترانه و نیز آب و هوای مناسب و خاک حاصلخیز و عبور بیش از ۱۸۰۰۰ کیلومتر رودهای پر آب و داشتن بیش از ۱۵ دریاچه بزرگ و

ده‌ها دریاچه کوچک دیگر، ثروت مهمی برای این کشور فراهم کرده که موجب قدرت و بالا رفتن توان چانه‌زنی آن در مقابل کشورهای همسایه شده است.

موقعیت خاص جغرافیایی ترکیه موجب شده است این کشور از موقعیت راهبردی مهمی برخوردار باشد. این سرزمین همانند پلی دو منطقه مهم و راهبردی بالکان و غرب آسیا (خاورمیانه) را به یکدیگر متصل می‌کند. وجود نفت در غرب آسیا (خاورمیانه) و بحران‌های متعدد در این منطقه، موجب افزایش اهمیت ترکیه گشته است. همچنین مجاورت این کشور در کنار دریاهای سیاه، اژه، مدیترانه و وجود دو تنگه مهم سفر و داردانل، باعث شده، کالاهای مصرفی اروپا از طریق ترکیه به غرب آسیا (خاورمیانه) ارسال شوند.

ترکیه در اوایل دوران جنگ سرد ۱۹۵۳م به علت وحشتی که از حمله شوروی سابق داشت، به عنوان بازوی جناح جنوب شرقی بلوک غرب، به پیمان نظامی ناتو پیوست و پس از فروپاشی شوروی، احتمال می‌رفت که از اهمیت ترکیه کاسته شود. اما به علت هم‌جواری این کشور با کشورهای مشترک‌المنافع (جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان) و وجود منابع نفت و گاز در این منطقه، دوباره مورد توجه غرب قرار گرفت. ترکیه در زمان اشغال کویت به دست نیروهای عراق و در جنگ خلیج فارس ۱۹۹۱م به موازات جبهه عربستان سعودی، جبهه‌ای در شمال عراق گشود و فعالانه علیه حضور نظامی عراق در کویت به نیروهای متحدین کمک کرد. به علاوه کشورهای غربی سعی کردند از طریق نفوذ ترکیه به آسیای مرکزی و قفقاز و انحصاری ساختن بازارهای این مناطق، از نفوذ ایران بکاهند و حضور خود را از این طریق افزایش دهند.

واقع‌شدن ترکیه بین دو قاره آسیا و اروپا، هم‌جواری آن با کانون‌های بحران غرب آسیا (خاورمیانه)، قفقاز و بالکان و وجود تنگه‌های سفر و داردانل که تنها معبر آبی از دریای سیاه به سوی سایر دریاهای آزاد هستند، از عمده عواملی هست که موقعیت مهم و کم‌نظیری را از نظر راهبردی برای این کشور به وجود آورده و عضویت و اهمیت آن در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) را باعث گردیده‌اند. (مرادیان، ۱۳۸۵: ۳۲-۳۱)

وسعت و شکل سرزمین کشور ترکیه:

ترکیه کشوری است مستطیل شکل (دراز از نظر طول جغرافیایی) که طول آن از شرق تا غرب ۱۵۶۵ کیلومتر و عرض آن به طور متوسط ۶۵۰ کیلومتر است. مساحت آن ۷۸۰ هزار و ۵۸۰ کیلومتر مربع است

که ۷۷۰ هزار و ۷۶۰ کیلومترمربع آن را خشکی و ۹ هزار و ۸۲۰ کیلومتر باقی مانده را آب‌های داخلی تشکیل می‌دهد.

کشور ترکیه دارای ۸۱ استان است که از مهم‌ترین شهرهای آن می‌توان به آنکارا (پایتخت) استانبول، ازمیر، آدنا، بورسا، ارزروم، قونیه، آنتالیا، اورفا، وان، آغری، ادیرنه و قیصری اشاره نمود. (نودهی، ۱۳۹۴: ۱۳۷-۱۵۶)

وضعیت توپوگرافی کشور ترکیه:

الف- عوارض و برجستگی‌های ترکیه:

ترکیه سرزمینی کومی‌باشدانی و به‌صورت فلات مرتفعی در غرب فلات ایران قرار گرفته است. منطقه مرکزی شبه‌جزیره آناتولی (بخش آسیایی ترکیه) به‌وسیله سلسله ارتفاعات مشرف بر نواحی داخلی احاطه شده است ارتفاعات بونتیگ، آق داغ در شمال کشور و تروس در جنوب، بخش بزرگی از کشور را پوشش داده است. در مناطق غربی کومی‌باشدان‌ها پراکنده و منفرد با ارتفاع کمتری قرار دارد که امتداد آن‌ها بریدگی و خلیج‌های متعددی در سواحل مدیترانه به وجود آورده‌اند، در شبه‌جزیره تراس شرقی (منطقه اروپایی ترکیه) مناطق کومی‌باش دانی پوشیده از جنگل است. کوه‌های ترکیه بخش اروپایی در واقع دنباله رشته‌کوه‌های آلپ اروپا است که به‌طرف ترکیه ادامه یافته و بین آن‌ها گودال عمیق دریایی مرمره قرار گرفته است. ترکیه از سه طرف توسط دریای سیاه در شمال، دریای مدیترانه در جنوب و دریای اژه در غرب، احاطه شده است. (صفوی، ۱۳۸۷: ۱۹۱-۱۸۹)

ملاحظه ارتفاعات ترکیه نشان می‌دهد بیش‌تر ارتفاعات جهت شرقی - غربی دارند. (به‌استثنای ارتفاعات شرقی ترکیه که در مرز ایران قرار دارند و جهت معینی نداشته و به‌صورت گره‌خورده می‌باشد). ارتفاعات ترکیه را از نظر عملیات نظامی می‌توان به چهار منطقه مجزا تقسیم‌بندی نمود که باتوجه‌به موضوع تحقیق فقط به ارتفاعات منطقه شرقی اشاره می‌شود:

ارتفاعات منطقه شرقی شامل کوه‌های ارمنستان و آذربایجان و ارتفاعات مرزی ایران. چنانچه در این صحنه محورهای عملیات موازی جهت ارتفاعات باشند، حرکاتی که باز شدن نیروها را ایجاد می‌نمایند مشکل بوده و نوع ارتفاعات این منطقه، حرکات مجزا و دور از یکدیگر را به نیروها تحمیل می‌نماید. ناحیه آناتولی شرقی: بزرگ‌ترین و بلندترین ناحیه ترکیه که به ناحیه آنتی توروس نیز معروف است. در این ناحیه رشته‌کوه‌های توروس و پتوس به هم نزدیک شده و ناحیه ناهموار ترکیه را تشکیل

می‌دهند. بلندترین کوه ترکیه بنام آرارات با ارتفاع ۵۱۶۶ متر در این بخش از ترکیه واقع شده است. از خصوصیات دیگر آن به شیب تند توپوگرافی، فرسایش خاک و یخبندان اشاره کرد. مهم‌ترین ارتفاعات در این بخش عبارت‌اند از: کوه آرارات با ارتفاع ۵۱۶۶ متر، کوه سیحان با ارتفاع ۴۰۵۸ متر، اولوردوروک با ارتفاع ۴۱۳۵ متر، بوزول دق با ارتفاع ۴۱۱۶ متر و کوه بویوک آق‌ری با ارتفاع ۳۸۹۶ متر (مرادیان، ۱۳۸۵: ۴۴).

ب- آب‌وهوا ترکیه:

ترکیه به‌خاطر موقعیت جغرافیایی خاص خود، دارای اقلیمی معتدل می‌باشد. به دلیل وجود سلسله کوه‌هایی که به موازات سواحل دریاهای اطراف کشیده شده‌اند، تنوع اقلیمی ملموسی بین نقاط مختلف ترکیه وجود دارد. آب‌وهوای ترکیه باتوجه به وضع پستی و بلندی‌های زمین و دوری و نزدیکی مناطق به دریا و جهت وزش بادهای موسمی، بسیار متنوع می‌باشد. در نواحی کوهی‌اشدانی شمال، باران به حد وفور و منظم وجود دارد. اما هر چه از مشرق به سمت مغرب پیش می‌رویم، از مقدار باران کاسته می‌شود به‌طوری‌که زمستان‌ها سردتر و تابستان‌ها گرم‌تر و خشک‌تر می‌گردند. آب‌وهوای نواحی جنوبی ترکیه از نواحی شمالی کم‌تر مساعد است. باران‌ها غیر منظم و کم و فواصل بارش طولانی‌تر است (۴۰ تا ۴۵ روز در سال). تابستان‌ها خشک و گرم و زمستان‌ها بسیار سرد با مقدار زیادی برف در قله کوه‌ها می‌باشند. در فلات سیاسی - ترکیه، نزول برف در ارتفاعات از شهریورماه هر سال شروع شده و تا آخر اردیبهشت‌ماه سال بعد ادامه دارد. اما در سواحل آن، تابستان‌ها بسیار گرم و خشک‌اند.

سواحل اژه و مدیترانه دارای زمستان‌های بارانی و خنک و تابستان‌های خشک و نسبتاً گرم هستند. بارش نزولات آسمانی در این منطقه بین ۵۸۰ تا ۱۲۰۰ میلی‌متر متغیر است. سواحل دریای سیاه بیش‌ترین میزان بارندگی را داشته و متوسط بارندگی در این منطقه ۱۴۰۰ میلی‌متر می‌باشد. این منطقه تنها ناحیه ترکیه است که در تمام طول سال بارندگی در آن مشاهده می‌شود. کوه‌هایی که در این ناحیه به موازات سواحل کشیده شده‌اند، از نفوذ ابرهای باران‌زا به داخل آناتولی مرکزی ممانعت به عمل می‌آورند. به همین دلیل آب و هوای درون آناتولی بیش‌تر به آب و هوای قاره‌ای با فصول کاملاً متمایز شباهت دارد زمستان‌ها در مناطق شرقی ترکیه و در مجاورت مرزهای جمهوری اسلامی ایران به شدت سرد و توأم با بارش برف سنگین می‌باشد. بهار و پاییز این منطقه ملایم است. ولی هوا به شدت متغیر بوده و روزهای بسیار سرد و بسیار گرم نیز به طور متناوب دیده شده‌اند. (Türkiye İstatistik Yıllığı 2002 -pp: 16-24)

عوامل انسانی کشور ترکیه:

انسان مهم‌ترین عامل ژئوپلیتیک به حساب می‌آید. هر چند کم و کیف جمعیت در دوران صلح یا جنگ، پارامتر عمده‌ای در سنجش قدرت یک واحد سیاسی تلقی می‌شود، اما عموماً در تجزیه و تحلیل مسائل ژئوپلیتیک، جمعیت فعال مدنظر است، به گونه‌ای که هر گاه افراد بین سنین ۲۰ تا ۶۵ سال بیش از ۳۵ درصد کل جمعیت یک کشور را تشکیل دهند، چنین سرزمینی از بهترین و مطلوب‌ترین عوامل ژئوپلیتیک برای حفظ امنیت، ثبات سیاسی و توسعه اقتصادی برخوردار است. از چنین عاملی به عنوان (پشتوانه راهبردی) نام می‌برند. (علیشیری و عبدالهی، ۱۳۹۲)

۱- ویژگی‌های کمی و کیفی جمعیت ترکیه:

رشد جمعیت و چگونگی روند تحولات ساختار آن، از جمله موضوعات مهم در فرایند توسعه جوامع است که همواره در کانون توجه بسیاری از نظریه‌پردازان و اندیشمندان توسعه قرار داشته و در این زمینه دیدگاه‌ها و نظرات متفاوتی مطرح شده است که هر یک از جنبه‌ای خاص به پدیده رشد جمعیت و نقش آن در رشد و توسعه اقتصادی پرداخته‌اند. (ساجدی، ۱۳۹۴: ۹۲-۹۹)

بررسی و شناخت روند تحولات جمعیت به این دلیل در برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های توسعه اقتصادی مورد توجه ویژه قرار می‌گیرد که تأمین نیازهای اساسی، پاسخگویی به مطالبات اجتماعی و ارتقا و اعتلای سطح زندگی مردم و برآوردن انتظارات اقشار مختلف جامعه، هدف اصلی و غایی تمام برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه است. (خسروی و شمگیر، ۱۳۸۸: ۱)

- خبرگزاری جمهوری اسلامی، ایرنا

طبق آخرین آمار به دست آمده جمعیت ترکیه در سال ۲۰۱۲ میلادی معادل ۷۷/۸ میلیون نفر اعلام شده است. در یک نگاه کلی، جمعیت ترکیه جوان و پویا بوده و با نرخ رشد حدود ۱/۴۵ درصد در حال افزایش است. و ۷۵٪ جمعیت کشور در شهرها زندگی می‌کنند. تراکم جمعیت ۹۴ نفر در هر کیلومتر مربع و توزیع آن مانند اغلب کشورهای در حال توسعه یکنواخت نیست، به طوری که یک منطقه به شدت متراکم و منطقه‌ای دیگر کاملاً کم جمعیت است. تمرکز جمعیت در مناطق جنوب آناتولی از شمال و غرب این کشور کمتر است. تمرکز جمعیت در مناطق شرقی و مرکزی کم و در مناطق غربی و کوهی‌بشدانی شمالی، به خصوص در جاهایی که باران کافی می‌بارد، بالاست. بر اساس آمارها، متوسط سنی جمعیت کشور ۲۸ سال است. ۶۷٪ جمعیت را نیز افراد بین ۱۵ تا ۶۴ سال تشکیل می‌دهند.

از سال ۱۹۵۰ به بعد، ترکیه سیاست تشویق افزایش جمعیت را کنار گذاشته و به نظام کنترل جمعیت پرداخته است. رشد جمعیت و چگونگی روند تحولات ساختار آن، از جمله موضوعات مهم در فرایند توسعه جوامع است که همواره در کانون توجه بسیاری از نظریه‌پردازان و اندیشمندان توسعه قرار داشته و در این زمینه دیدگاه‌ها و نظرات متفاوتی مطرح شده است که هر یک از جنبه‌ای خاص به پدیده رشد جمعیت و نقش آن در رشد و توسعه اقتصادی پرداخته‌اند. (<http://www.trt.com.ir/international>)

(۲) - ترکیب قومی و زبان ترکیه: ترکی زبان مادری ۷۵٪ مردم ترکیه، سومین زبان کلاسیک دنیای اسلام بعد از عربی و فارسی و یکی از قدیمی‌ترین زبان‌های دنیا است. از میان دیگر زبان‌های رایج در ترکیه می‌توان به زبان‌های کردی و عربی اشاره نمود. علاوه بر این‌ها قریب ۷۰ زبان، لهجه، و گویش دیگر مانند یونانی و لادینو در ترکیه رواج دارد. زبان ترکی استانبولی، تنه اصلی زبان‌های اورال-آلتائی بوده و شاخه جنوب غربی تکامل‌یافته جوامع ترک‌زبان را تشکیل می‌دهد. (<http://www.irankulturevi.com>)

<http://www.irankulturevi.com>

جدول شماره ۱: ترکیب زبانی مردم ترکیه		
ترکی	کردی	سایر
۷۵٪	۱۸٪	۷٪

(۳) - ترکیب ادیان و مذاهب ترکیه:

نخستین قانون اساسی کشور ترکیه در سال ۱۹۲۴ میلادی دین اسلام را به عنوان دین رسمی جامعه تعیین نمود، لیکن در اصلاحات قانونی سال ۱۹۲۸ این ماده قانونی حذف و با تأکید بر جدایی دین از سیاست، ترکیه کشوری با دولت و حکومتی غیرمذهبی (لایک) معرفی گردید. بعدها در سال ۱۹۸۲ میلادی نیز به هنگام تدوین قانون اساسی جدید حاکمیت اصل لایک مجدداً مورد تصریح قرار گرفت. حدود ۹۹/۸٪ از جمعیت ترکیه را مسلمانان و ۰/۲٪ را مسیحیان و کلیمیان و دیگر ادیان تشکیل می‌دهند. از دوران بیزانس که در دوران آرامش آسیای صغیر نام گرفته است، حملات ایرانیان و اعراب جهت گسترش ایدئولوژی اسلامی، این منطقه دچار تحولات عمیقی گردید. اعراب بارها آناتولی را مورد حملات خود قرار دادند و لیکن این قبایل چادر نشین بودند که مقاصد اعراب را جامعه عمل پوشانیدند،

این قبایل با گرویدن به دین اسلام دسته‌های اولیه اسلامی را تشکیل و در راستای توسعه آن راهی دیگر مناطق شدند (ساجدی، ۱۳۹۴: ۴۹-۹۲)

در راستای کنترل مسلمانان بعد از استقرار نظام جمهوریت در ترکیه در سال ۱۹۲۳ سرپرستی و انجام امور دینی و آموزشی در زمینه مذهب و اخلاقیات به طور منظم تحت نظر سازمانی به نام «ریاست عالیه امور دینی (سازمان دیانت)» قرار گرفته است، این سازمان در سطح وزارت بوده و دارای تشکیلات بسیار گسترده‌ای می‌باشد و از نظر اهمیت پس از وزارت کشور و وزارت دفاع ملی در مقام سوم جای می‌گیرد. نماز جمعه و جماعات در مساجد ترکیه به وسیله ائمه جمعه و جماعات که در استخدام این سازمان بوده و بیشتر فارغ‌التحصیلان مدارس «امام خطیب» می‌باشند، در غالبی صرفاً عبادی اقامه شده از هرگونه سخنرانی و موعظه سیاسی و اجتماعی خودداری می‌گردد. متن خطبه‌های نماز جمعه نیز از سوی همین سازمان تهیه و به طور یکسان در تمامی مساجد خوانده می‌شود. (همان: ۳۲)

پیروان اسلام در ترکیه به چندین فرقه و مذهب تقسیم می‌شوند که اهم آن‌ها عبارت‌اند از:

- حنفی‌ها: جمعیت قابل ملاحظه‌ای از اهل سنت ترکیه را تشکیل می‌دهند و اکثریت ترک‌ها پیرو مذهب حنفی هستند.

- شافعی‌ها: شاخه‌ای از اهل سنت است و پیروان این فرقه در ترکیه را بیشتر کردها تشکیل می‌دهند.

که اداره امور پیروان این دوشاخه (حنفی - شافعی) به عهده سازمان امور دیانت ترکیه می‌باشد

- علوی‌ها: به چهار دسته به نام‌های رافضی، باطنی، حروفی و بکتاشی تقسیم می‌گردند.

پیدایی زمینه اعتقادی علویان در ترکیه را ابتدای قرن سیزدهم دانسته‌اند. (هم‌زمان با مهاجرت ساکنان خراسان، آذربایجان و ترکستان با اعتقادات مبتنی بر تشیع و تصوف). کشتار شیعیان و علویان به بهانه کفر آنان، علویان را ناگزیر به تقیه گردانید و به‌طور کلی در زمان عثمانی علویان تحت فشار و درگیر با مشکلات بسیار و در قالب‌های اجتماعی - اقتصادی بسته و بسیار محدودی به سر می‌بردند. از زمان استقرار جمهوری و به‌خصوص بعد از ۱۹۶۰ علویان به تدریج احساس امنیت نمودند، امروزه جمعیت علویان را بین ۱۸ تا ۲۰ میلیون نفر برآورد می‌نمایند. و از نظر تعداد دومین گروه مذهبی در ترکیه می‌باشند. شیعیان: پیرو مذهب جعفری بوده و نزدیک به دو میلیون نفر می‌باشد و غالباً در نزدیکی مرز ایران سکونت دارند و اکثراً مهاجرانی می‌باشد که از ایران به ترکیه مهاجرت نموده‌اند. استان قارص یکی از

عمده‌ترین محل‌های تمرکز شیعیان است، زبان این استان نزدیک به زبان آذری است. شیعیان همواره از سوی حکومت‌ها به‌ویژه در دوران عثمانی تحت فشار بوده‌اند.

مسیحیان: بنا بر آمارهای رسمی جمهوری ترکیه حدود ۰۲٪ از جمعیت ترکیه را مسیحیان و پیروان سایر ادیان تشکیل می‌دهند. پیروان مسیحی شامل پروتستان‌ها، کاتولیک‌ها، ارامنه گری گوری و دیگر فرقه‌های مسیحی در ترکیه سکونت دارند. مسیحیان ترکیه بیشتر جزء ارتودوکس می‌باشند.

شاخه‌های مذهب ارتودوکس عبارت‌اند از:

پاتریک (اسقف و رهبر مذهبی) ارامنه

پاتریک کلیسای بلغارستان

پاتریک کلیسای یونان

پاتریک رومانی و صربستان

یهودیان: در حدود سال ۱۴۹۲ در حدود صد هزار نفر یهودی از اسپانیا گریخته و به سرزمین عثمانی مهاجرت کرده‌اند، در حال حاضر نزدیک به ۲۵۰۰۰ یهودی در ترکیه سکونت دارند و بیشتر آن‌ها در فعالیت‌های اقتصادی و تجاری مشغول به کار می‌باشند. (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۶: ۳۳)

روش‌شناسی پژوهش

نوع تحقیق کاربردی، توسعه‌ای و روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد. در این پژوهش به لحاظ تخصصی بودن موضوع مورد تحقیق و محدود بودن متخصصین و صاحب‌نظران خبره مرتبط با موضوع تحقیق در ژئوپلیتیک ترکیه در مجموع نیروهای مسلح، سازمان‌های کشوری، دانشگاه‌ها و مجموعه‌های مرتبط جامعه آماری به تعداد ۳۰ نفر برآورد می‌شود. این برآورد بر اساس مشورت با اساتید و افراد صاحب‌نظر در موضوع تحقیق به‌دست آمده است و باتوجه به حجم محدود جامعه آماری، جامعه نمونه تحقیق نیز همان جامعه آماری بوده که به‌صورت تمام شمار می‌باشد.

ویژگی‌های خبرگان و صاحب‌نظران موردنظر در جامعه آماری فوق عبارت‌اند از:

دارای مدرک تحصیلی حداقل فوق‌لیسانس، آشنایی با کشور ترکیه، سفر یا اقامت حداقل یک سال در آن کشور، حیطه کاری و مسئولیتی، داشتن تألیف یا مقاله و تحقیق در زمینه ترکیه و ژئوپلیتیک، امکان دسترسی و مصاحبه.

۱- ابزار و روش گردآوری اطلاعات: روش‌های کتابخانه‌ای مورد استفاده در این تحقیق عبارتند از:

الف) - انجام مطالعات کتابخانه‌ای و گردآوری اطلاعات از طریق مطالعه کتب و مقالات با استفاده از روش فیش‌برداری.

ب) - بررسی اسناد و مدارک علمی و پژوهشی موجود در کتابخانه‌ها و اسناد و مدارک رسمی موجود نزد سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط در حوزه ژئوپلیتیکی ترکیه و امور دفاعی کشور

پ) - بررسی نقشه‌های جغرافیایی (طبیعی، انسانی و...) حوزه ژئوپلیتیکی ترکیه

۲- روش‌های تحقیقات میدانی مورد استفاده در این تحقیق عبارتند از:

الف) - انجام مصاحبه با صاحب‌نظران و خبرگان مرتبط با حوزه ژئوپلیتیکی ترکیه و مسائل طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی‌های کلان دفاعی کشور.

ب) - تهیه و توزیع پرسش‌نامه بین صاحب‌نظران و خبرگان جامعه نمونه جهت تکمیل و سپس جمع‌آوری نظرات آنها برای تجزیه و تحلیل و ارائه پاسخ به سؤال تحقیق.

روش تحلیل اطلاعات: با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی از قبیل جداول فراوانی، محاسبه میانگین و نسبت‌ها عوامل.

مراحل اجرای پرسش‌نامه: با توجه به سؤال تحقیق مبنی بر "عوامل طبیعی و انسانی ژئوپلیتیکی فرا روی ج.ا.ا در قبال ترکیه مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی کدام‌اند؟" ابتدا پرسش‌نامه‌ای بر اساس یافته‌های مطالعات نظری و محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی در حوزه مورد مطالعه تنظیم و پس از ارائه آن به برخی از افراد صاحب‌نظر و خبره مرتبط با موضوع و مشورت و اخذ نظرات آنان، اصلاحات لازم به عمل آمد و سپس پرسش‌نامه اصلاحی با لحاظ نمودن نظرات افراد صاحب‌نظر و خبره طراحی گردید.

در این پرسش‌نامه از جامعه آماری تقاضا شد تا ضمن مطالعه و دقت لازم در ارائه پاسخ به سؤالات مزبور، نظر خودشان را درباره میزان تأثیر هر یک از عوامل ژئوپلیتیکی در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری

اسلامی ایران در حوزه ترکیه را در یکی از گزینه‌های پنج‌گانه که بر اساس مقیاس پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت طراحی شده است، مشخص نمایند و چنانچه عوامل طبیعی و انسانی ژئوپلیتیکی دیگری را در این حوزه مدنظر دارند که در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران مؤثر است، نظر خود را در جدول مربوط به سؤال باز با ذکر میزان تأثیر آن عامل مرقوم فرمایند که نهایتاً نسبت به احصاء عوامل طبیعی و انسانی ژئوپلیتیکی پس از اخذ نظرات و تحلیل نتایج آن در جهت پاسخ به سؤال تحقیق پرداخته شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق:

الف- مراحل اجرا و تحلیل یافته‌های تحقیق:

در این مرحله به تحلیل داده‌های آماری حاصل از توزیع پرسش‌نامه‌های مختلف در بین اعضای جامعه آماری و نیز انجام آزمون‌های آماری برای دستیابی به پاسخ سؤال تحقیق مبنی بر عوامل طبیعی و انسانی مؤثر بر راهبرد دفاعی پرداخته می‌شود. پرسش‌نامه این تحقیق دارای چندین سؤال شناسایی و نیز ۵۹ سؤال در رابطه با عوامل تأثیرگذار بر راهبرد دفاعی ج.ا.ا. است. از آنجائی که پرسش‌نامه مذکور حاصل مطالعات کتابخانه‌ای و نیز استفاده از نظر صاحب‌نظران و متخصصین موضوع و نیز روش تحقیق است دارای روایی بوده و باتوجه به مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده ۰,۹۱۶، پایا می‌باشد.

جدول شماره ۲: عوامل تأثیرگذار طبیعی و انسانی بر راهبرد دفاعی ج.ا.ا. به ترتیب میزان اثرگذاری

ردیف	عامل	میانگین ضریب اهمیت	رتبه فریدمن
۱	موقعیت راهبردی و ژئواستراتژیک ترکیه	۴,۵۱	۴۳,۲۰
۲	موقعیت ژئوپلیتیکی ترکیه (موقعیت نسبی، گذرگاهی، حائل و...)	۴,۴۷	۴۰,۹۱
۳	نقش و موقعیت ارتباطی ترکیه بین ایران و اروپا	۴,۳۲	۳۸,۷۵
۴	وضعیت جغرافیای طبیعی (توپوگرافی و شبکه آب‌ها) ترکیه	۴,۱۲	۳۴,۶۴
۵	میزان و اندازه جمعیت ترکیه	۳,۶۵	۲۵,۳۴
۶	میزان تراکم جمعیت در مرز شرقی ترکیه هم مرز با ج.ا.ا.	۳,۵۸	۲۴,۵۴
۷	شکل ترکیه	۳,۴۷	۲۳,۳۰

likert ۱-

۸	میزان وابستگی و علاقه‌مندی جمعیت شرق ترکیه به ج.ا.ا.	۳,۵۷	۲۲,۴۵
۹	وسعت ترکیه	۳,۵۱	۲۲,۱۷
۱۰	میزان همگرایی مردم شرق ترکیه با حکومت مرکزی	۳,۳۷	۲۰,۳۹
۱۱	ویژگی‌های کیفی جمعیت (سواد، مهارت، سطح بهداشت، رفاه و...) ترکیه	۳,۲۹	۱۸,۷۸
۱۲	آب‌وهوای (اقلیم) ترکیه	۳,۲۲	۱۷,۱۸

یافته‌های پژوهش

- ۱- لازم است دست اندرکاران کلان نیروهای مسلح برای تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل ترکیه از نتایج این تحقیق استفاده نمایند
- ۲- تحقیق دیگری برای تاثیر سایر عوامل ژئوپلیتیکی بر راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی در مقابل ترکیه انجام شود تا راهبرد نویسان دفاعی با اطمینان بیشتری که حاصل انجام یک تحقیق علمی می باشد آن عوامل را در اتخاذ راهبرد دفاعی در مقابل ترکیه مورد استفاده قرار دهند.

نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل صورت گرفته و نهایتاً تعیین عوامل ژئوپلیتیکی طبیعی و انسانی (جدول ۲) مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در مقابل ترکیه می‌توان بدین صورت جمع‌بندی نمود که عوامل ذکر شده در واقع پاسخ مناسبی به سؤال تحقیق مبنی بر چیستی عوامل ژئوپلیتیکی طبیعی و انسانی ترکیه مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی کشور می‌باشد که در قالب ۱۲ عامل ژئوپلیتیکی به ترتیب اهمیت برابر جدول ۲ تعیین گردیدند.

تشکر و قدردانی

تعارض منافع

نویسنده اعلام می‌دارند که در مورد انتشار این مقاله تضاد منافع وجود ندارد. علاوه بر این، موضوعات اخلاقی شامل سرقت ادبی، رضایت آگاهانه، سوءرفتار، جعل داده‌ها، انتشار و ارسال مجدد و مکرر توسط نویسندگان رعایت شده است.

فهرست منابع

- امام خامنه‌ای، مجموعه بیانات.
- اطهری، سید اسدالله، و بهمن، شعیب (۱۳۹۰). روسیه و جدید، راهبردها و چالش‌ها. مطالعات روابط بین‌الملل، ۴(۱۷)، ۳۳-۶۴.
- برزگر، کیهان (۱۳۸۹). روابط ایران و ترکیه و راهبردهای سیاسی-امنیتی اسرائیل. مطالعات راهبردی جهان اسلام، ۴۴(۱۱)، ۹۵-۱۱۲.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد، انتشارات پاپلی.
- خسروی و شمگیر، حسن (۱۳۸۸). آسیب‌شناسی تحولات ساختار جمعیت در ایران، تهران، موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
- خسروی، محمدعلی و مهاجری، رقیه (۱۳۹۲). مداخله‌گری‌های آمریکا در خیزش‌ها یا انقلاب‌های ۲۰۱۱ خارجی و سناریوهای آمریکا در سوریه. مطالعات روابط بین‌الملل، ۶(۲۲)، ۳۵-۷۱.
- ساجدی، امیر (۱۳۹۴). جایگاه و کارویژه‌های سکولاریسم در غرب و جهان اسلام. علوم سیاسی، ۱۱(۳۱)، ۴۹-۹۲.
- صفوی، سید یحیی (۱۳۷۸). مقدمه‌ای بر جغرافیای نظامی ایران، تهران، دانشگاه امام حسین (ع).
- صیادی، هادی و سنایی، اردشیر (۱۳۹۶). عوامل ژئوپلیتیک تاثیرگذار بر تغییر نگاه سیاست خارجی ایران از غرب به شرق با سال‌های ۱۹۹۱-۲۰۱۶. مطالعات روابط بین‌الملل، ۱۰(۳۹)، ۸۳-۱۱۷.
- عزتی، عزت‌اله (۱۳۷۱). ژئوپلیتیک، تهران، انتشارات سمت.
- علیشیری، بهرام و عبدالهی، حمیده (۲۰۱۳). عوامل تعیین‌کننده زمینه‌های منابع انسانی (پژوهشی تجربی در صنایع تولیدی ترکیه). پژوهشنامه اقتصاد و کسب و کار، ۵(۴)، ۶۵-۷۸.
- فلاح زاده، محمدهادی (۱۳۸۴). ترکیه، تهران، موسسه مطالعاتی ابرار.
- مرادیان، محسن (۱۳۸۵). برآورد استراتژیک ترکیه، تهران، مؤسسه فرهنگی ابرار معاصر.
- نودهی، علی اکبر (۱۳۹۳). نحوه شکل‌گیری و قدرت‌گیری احزاب اسلامی در ترکیه از زمان شکل‌گیری ترکیه نوین تا قدرت‌یابی حزب عدالت و توسعه. تاریخ پژوهی، ۶۱(۱۶)، ۱۳۷-۱۵۶.

Osgood Robert, (1962), NATO: The Entangling Alliance

Robert Osgood, (1962) NATO: the Entangling Alliance

Türkiye İstatistik Yıllığı (2002) T.C.Basbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü – Ankara

Zargar, A., & Sayad, S. (2016). The Importance of entral Eurasia in Geopolitical Competition among Great Powers. Political Science Quarterly, 12(36), 169-196.